

9. SŁOWNIK TERMINÓW

Słownik pojęć

Ageizm – dyskryminacja ze względu na wiek, rozumiana najczęściej jako nierówne traktowanie osób powyżej 50. roku życia (tzw. 50+). Może też oznaczać dyskryminację ze względu na wiek osób młodych (tzw. aduptyzm).

Ableizm – dyskryminacja ze względu na niepełnosprawność rozumiana jako nierówne, niesprawiedliwe traktowanie osób z powodu poziomu ich sprawności. Przejawiać się może w ograniczonym dostępie do miejsc pracy, utrzymywaniu barier architektonicznych, niedostosowaniu usług do potrzeb osób z różnymi niepełnosprawnościami.

Cisplciowość – to termin stosowany wobec osób utożsamiających się z płcią rozpoznaną w momencie narodzin. Służy odróżnieniu ich od osób transplciowych.

Dyskryminacja – oznacza nierówne, a zarazem niesprawiedliwe (krzywdzące) traktowanie osoby z powodu jej rzeczywistej lub domniemanej przynależności do określonej grupy (społecznej, demograficznej, itp.). Dyskryminacja przejawia się w działaniach wobec określonych jednostek i grup, prowadząc do sytuacji, w której są one pozbawione dostępu do dóbr, możliwości i wartości cenionych społecznie. Każde takie działanie stanowi naruszenie zasady równego traktowania i jest pogwałceniem podstawowych praw i wolności człowieka. Dyskryminacja ma miejsce, gdy pomiędzy osobami występuje relacja władzy (zależności), to znaczy, że jedna osoba może zdecydować o tym, czy inna osoba/osoby będą miały dostęp do zasobów czy usług takich jak: praca, szkolenia, awans zawodowy, możliwość przejazdu środkiem transportu, informacja i inne.

Dyskryminacja jest zabroniona zarówno przez ustawodawstwo polskie, jak i prawo Unii Europejskiej. Każdy człowiek jest równy wobec prawa i przysługuje mu ochrona przed dyskryminacją. Jest to zapisane w Konstytucji Rzeczypospolitej oraz w licznych aktach, których państwa członkowskie Unii

Europejskiej są sygnatariuszami⁸¹. Dyskryminację można podzielić na bezpośrednią i pośrednią.

Dyskryminacja bezpośrednia – oznacza, że ktoś jest traktowany niesprawiedliwie, mniej korzystnie niż inne osoby znajdujące się w porównywalnej sytuacji, np. gdy kandydatka imigrantki posiadającej zezwolenie na pracę w Polsce i mającej kwalifikacje do pracy na danym stanowisku, o które się ubiega, zostaje w procesie rekrutacji odrzucona przez pracodawcę z powodu pochodzenia narodowego kandydatki.

Dyskryminacja pośrednia – oznacza, że pozornie neutralna (niedyskryminująca) praktyka, postanowienie prawne lub przyjęte kryterium w praktyce stawia niektóre osoby lub grupy w gorszej sytuacji, chyba że takie postanowienie, kryterium lub praktyka są usprawiedliwione słusznym celem, oraz że środki do osiągnięcia takiego celu są właściwe i konieczne. Taką dyskryminację, z powodu jej pozornej neutralności, trudniej rozpoznać i udowodnić⁸². Za dyskryminację uznaje się również propagowanie dyskryminacji wobec osób ze względu na ich pochodzenie rasowe lub etniczne⁸³, np. gdy kierowniczka sklepu odzieżowego wydaje polecenie, by na stanowiskach sprzedawcy nie zatrudniać osób o innym niż biały kolorze skóry.

Dyskryminacja wielokrotna (krzyżowa) – jest to nierówne traktowanie osoby w związku z jej przynależnością do dwóch lub więcej grup dyskryminowanych, np. muzułmanina z niepełnosprawnością, młodej kobiety, którą pracodawca zobowiązuje do podpisania oświadczenia, że przez okres pierwszych lat pracy nie zajdzie ona w ciążę.

Dyskryminacja przez asocjacje – oznacza dyskryminowanie osoby, która choć sama nie jest nosicielem cechy prawnie chronionej, to jednak ze względu na więź łączącą ją z taką osobą doświadcza nierównego traktowania, np. odmowa zatrudnienia nauczycielki w szkole podstawowej ze względu na to, że jej syn jest osobą transpłciową.

Dyskryminacja przez asumpcję – oznacza dyskryminowanie osoby, która mylnie odbierana jest jako przynależąca do danej grupy, np. osoba gorzej

⁸¹ *Inne akty prawne o których mowa to: Powszechna deklaracja praw człowieka; Konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji kobiet; Międzynarodowa konwencja w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej; Międzynarodowy pakt praw gospodarczych, społecznych i kulturalnych; Międzynarodowy pakt praw obywatelskich i politycznych; Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (znana jako Europejska konwencja praw człowieka).*
Pobrano 21.04.2018 z: <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/dyskryminacja-i-mobbing>.

⁸² Tamże.

⁸³ *Na podstawie Dyrektywy Rady UE nr 2000/78/WE z dnia 27 listopada 2000 roku, ustanawiającej ogólne warunki ramowe równego traktowania w zakresie zatrudnienia i pracy.*

traktowana z powodu ciemniejszego koloru skóry jest odbierana jako imigrant, nie Polak.

Dyskryminacja pozytywna – oznacza, że państwo stosuje pewne czasowe rozwiązania, podejmuje działania czy wprowadza określone środki prawne mające na celu wyrównanie szans osób należących do określonych grup mniejszościowych, np. osób o innej narodowości, celem zmniejszenia faktycznych nierówności, których te osoby doświadczają. Dyskryminacja taka jest dozwolona, jednak może być stosowana wyłącznie w określonym czasie, gdyż może przerodzić się w dyskryminację osób należących do grup większościowych, wcześniej uprzywilejowanych⁸⁴.

Dyskryminacja ze względu na wyznawaną religię – oznacza sytuację, gdy ze względu na przekonania lub praktyki religijne ogranicza się lub pozbawia osobę czy grupę dostępu do dóbr i wartości cenionych społecznie. Dyskryminacja na tle religijnym lub wyznawanej wiary może wyrażać się również poprzez niesprawiedliwe, krzywdzące traktowanie osoby/osób z powodu ich wyrażanych publicznie poglądów i opinii. Przykładem może być chrystianofobia lub islamofobia, czyli irracjonalny lęk lub nienawiść wyrażane wobec wyznawców określonych religii wynikające np. z nieznośności doktryny, sprzeczności przekonań lub zaszłości historycznych⁸⁵.

Dyskryminacja ze względu na światopogląd – to krzywdzące, poniżające bądź wykluczające działania podejmowane w stosunku do jednostki, która wyraża publicznie swój światopogląd wynikający z przyjętego systemu przekonań, postaw, ocen i norm dotyczących natury świata, miejsca człowieka w społeczeństwie, sensu życia oraz wynikającej z niego hierarchii podejmowanych działań⁸⁶.

Edukacja antydyskryminacyjna – to świadome działanie podnoszące poziom wiedzy, umiejętności i wpływające na postawy określonych grup czy osób. Ma ono na celu przeciwdziałanie dyskryminacji i przemocy motywowanej uprzedzeniami oraz wspieranie równości i różnorodności⁸⁷.

Emigranci – to osoby, które opuszczają swój kraj i migrują do innego. Może mieć to charakter dobrowolny lub przymusowy. Przyczyny emigracji mogą

⁸⁴ Pobrano 21.04.2018 z: <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/dyskryminacja-i-mobbing>.

⁸⁵ Pobrano 21.04.2018 z: <https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/dyskryminacja-ze-wzgledu-na-religie-wyznanie-swiatopoglad>.

⁸⁶ Tamże.

⁸⁷ M. Branka i in., *Edukacja antydyskryminacyjna i jej standardy jakościowe*, Towarzystwo Edukacji Antydyskryminacyjnej, Warszawa 2011, s. 7.

być zatem polityczne, gospodarcze, religijne. Emigrant, który osiadł w jakimś obcym kraju, staje się w jego ramach imigrantem⁸⁸.

Homofobia – to nieuzasadniony lęk lub oparta na uprzedzeniach niechęć wobec osób homoseksualnych i biseksualnych⁸⁹.

Imigranci – to osoby, które zmieniają kraj zamieszkania z własnej woli, dla polepszenia warunków życia, chęci rozwoju lub poznania innych krajów. Wśród nich jedna grupa to imigranci legalni, druga to osoby bez prawa pobytu. Legalność pobytu ma ogromne znaczenie dla ogólnego stanu psychicznego imigranta, jego rozwoju osobistego i zawodowego⁹⁰.

Integracja kulturowa – polega na połączeniu cech i wartości dwóch kultur, bazuje na poczuciu ich wzajemnej akceptacji. Każdorazowo podejmowana jest decyzja, z którego kręgu kulturowego zaczerpnąć sposoby radzenia sobie z daną sytuacją. Jest to optymalna strategia z punktu widzenia zdrowego funkcjonowania jednostki w społeczeństwie⁹¹.

Kompetencja międzykulturowa – to zdolność osoby uczącej się do zachowania się adekwatnie i umiejętnie w momencie zetknięcia się z działaniem, postawą i oczekiwaniami obcych kultur. Adekwatność i umiejętność zachowania się oznaczają, że osoba zdaje sobie sprawę z różnic kulturowych pomiędzy jej własną i obcą kulturą oraz jest w stanie sprostać problemom wynikającym z tych różnic⁹².

Korekta (oznaczenia) płci – to dążenie osoby transpłciowej do uzyskania cech fizycznych i tożsamościowych charakterystycznych dla płci odczuwanej. Odbywa się to poprzez terapię hormonalną, odpowiednie operacje chirurgiczne (często, choć niekoniecznie, wraz z operacją na narządach płciowych) oraz prawną zmianę danych osobowych, w tym także oznaczenia płci w dokumentach.

Ksenofobia – to niechęć lub jawna wrogość w stosunku do jednostek i grup definiowanych jako obce, np. cudzoziemców, osób o innym kolorze skóry niż dominujący na danym terenie, innej orientacji seksualnej, wyznaw-

⁸⁸ *Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1*, ONZ.

⁸⁹ *Rezolucja Parlamentu Europejskiego w sprawie homofobii w Europie, Strasburg 2006 r.* (tekst na stronie internetowej: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2006-0018+0+DOC+XML+V0//PL>). Definiowana jest także jako silna niechęć i odraza do homoseksualistów i homoseksualizmu: por. <http://pl.wikiquote.org/wiki/Homofobia> oraz Słownik wyrazów obcych PWN.

⁹⁰ K. Białek i in., *Warsztaty kompetencji międzykulturowych – podręcznik dla trenerów*, red. M. Lipińska, Warszawa 2008.

⁹¹ Tamże.

⁹² B. Banach, *Interkulturowa tendencja we współczesnej glottodydaktyce [w:] Język w komunikacji*, red. G. Habrajska, t. 3, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej, Łódź 2001.

ców mniejszościowych religii itp. Przykładem postawy ksenofobicznej jest stwierdzenie, że obcokrajowców nie powinno się wpuszczać do kraju, ponieważ działają na jego szkodę⁹³.

LGBT – skrót od ang. słów *lesbian, gay, bisexual, transexual/transgender*, czyli, odpowiednio, lesbijki, geje, osoby biseksualne i transseksualne/transpłciowe .

Międzykulturowość – oznacza takie oddziaływania pomiędzy różnymi kulturami, które pozwalają na budowanie między nimi relacji i wzajemne poznanie. Istotą interkulturowości jest komunikacja, która pozwala rozpoznać sytuację, gdy dochodzi do interakcji między przedstawicielami różnych kultur. Wymiana wiedzy, idei, myśli, pojęć i emocji między przedstawicielami różnych kultur⁹⁴.

Migranci – to osoby, które zmieniają swój kraj pobytu z różnych powodów: politycznych, gospodarczych lub wyłącznie turystycznych. Najczęściej robią to z własnego wyboru, nie pod wpływem przymusu. Nie potrzebują dodatkowego wsparcia prawnego czy ochrony politycznej w kraju, do którego przybywają⁹⁵.

Mniejszości narodowe i etniczne – są to zbiorowości stale zamieszkujące w Polsce, posiadające polskie obywatelstwo, ale mające poczucie odrębności narodowej lub etnicznej. W Polsce można wyodrębnić dziewięć mniejszości narodowych (są to Białorusini, Czesi, Litwini, Niemcy, Ormianie, Rosjanie, Słowacy, Ukraińcy i Żydzi) oraz cztery mniejszości etniczne (Kairaimi, Łemkowie, Romowie i Tatarzy). W swoich społecznościach kultywują tradycje narodowe i religijne, ale są też częścią tego samego, co wszyscy Polacy, systemu kulturowego⁹⁶.

Mowa nienawiści – publiczne wypowiedzi słowne lub pisemne oraz przedstawienia ikoniczne, które wyrażają w sposób skrajny negatywne uczucia i poglądy pod adresem jednostek lub grup, są to: poniżenia, znieważenia, pomówienia, wypowiedzi lżące, oskarżające i wyszydzające. Wypowiedzi uznawane za mowę nienawiści dotyczą najczęściej zjawiska rasizmu, nie-

⁹³ Pobrano 21.04.2018 z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ksenofobia;3928361.html>.

⁹⁴ K. Białek, dz. cyt.

⁹⁵ *Recommendations on Statistics of International Migration, Revision 1*, ONZ.

⁹⁶ K. Białek, dz. cyt. Model Integracji Imigrantów, Urząd Miejski w Gdańsku, Gdańsk 2016, por. www.gdansk.pl/pobierz/78845/Model-Integracji-Imigrantow.

nawiąski wobec mniejszości seksualnych oraz ksenofobii. Mowa nienawiąski stosowana bywa w orzecznictwie prawnym jako moment graniczny wolności słowa, ograniczający swobodę wypowiedzi. Wolność wypowiedzi jest ograniczona poprzez godność drugiej osoby oraz ochronę jej prawa do swobody myśli, sumienia, wyznania⁹⁷.

Niepełnosprawność – oznacza trwałą lub okresową niezdolność do wypełniania ról społecznych z powodu stałego lub długotrwałego naruszenia sprawności organizmu, w szczególności powodującą niezdolność do pracy⁹⁸.

Orientacja seksualna – określa kim (osobami jakiej płci) jesteśmy zainteresowani i z jakimi możemy tworzyć relacje uczuciowe i erotyczne. Wyróżniamy trzy podstawowe orientacje seksualne: heteroseksualną, homoseksualną i biseksualną.

Osoba heteroseksualna – to osoba zdolna do angażowania się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami tej przeciwnej płci.

Osoba biseksualna – to osoba zdolna do angażowania się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami różnych płci.

Osoba homoseksualna (gej, lesbijka) – to osoba zdolna do angażowania się w relacje uczuciowe i erotyczne z osobami tej samej płci.

Osoba transpłciowa – definiuje swoją tożsamość płciową inaczej niż określa to jej płeć biologiczna. Tożsamość płciowa jest niezależna od orientacji seksualnej, co oznacza, że osoby transpłciowe mogą mieć różną orientację seksualną⁹⁹.

Osoba z niepełnosprawnością – ma długotrwale naruszoną sprawność fizyczną, umysłową, intelektualną lub w zakresie zmysłów, co może, w oddziaływaniu z różnymi barierami, utrudniać jej pełny i skuteczny udział w życiu społecznym, na zasadzie równości z innymi osobami¹⁰⁰.

⁹⁷ Art. 2, pkt. 10 *Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*.

⁹⁸ Art. 2, pkt. 10 *Ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Art.1 *Konwencji ONZ o Prawach Osób Niepełnosprawnych*, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ 13 grudnia 2006 roku, zgodnie z rezolucją 61/106.

Płeć społeczno-kulturowa (gender) – pojęcie odnoszące się do różnic społeczno-kulturowych (a nie biologicznych) między kobietami a mężczyznami, które są nabyte (przyswojone w procesie wychowania i socjalizacji). Płeć społeczno-kulturowa jest zespołem atrybutów, postaw, ról społecznych i zachowań, przypisywanych mężczyźnie lub kobiecie przez szeroko rozumianą kulturę. Mechanizmy społeczne powodują, że od kobiet i mężczyzn oczekuje się wypełnienia tych norm i ról, a niezrealizowanie tych wzorców i zadań jest karane. Płeć społeczno-kulturowa jako zespół norm może zmieniać się w czasie, jest zależna od kręgu kulturowego, w którym funkcjonuje oraz od dominującej religii¹⁰¹.

Równe traktowanie – oznacza traktowanie wolne od wszelkich form dyskryminacji, z przyczyn takich jak między innymi płeć, wiek, pochodzenie etniczne i narodowe, rasa, religia i przekonania oraz niepełnosprawność i orientacja seksualna¹⁰². Zgodnie z Konstytucją Rzeczypospolitej Polskiej wszyscy obywatele są równi wobec prawa. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne. Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Jest to podstawowe pojęcie z zakresu praw człowieka.

Różnorodność – wszystkie aspekty, w których ludzie są podobni i różnią się, jak: płeć, wiek, kolor skóry, pochodzenie etniczne, orientacja seksualna, tożsamość płciowa, wyznanie, bezwyznaniowość, (nie)pełnosprawność, umiejętności, wykształcenie, doświadczenie zawodowe, postawy życiowe, style życia, uczenia się, stanowiska pracy, umiejętności, role grupowe, style reagowania, miejsce zamieszkania, dzielnica itp.

Stereotyp – to uproszczony i uogólniony zespół przekonań na temat pewnej grupy ludzi, zawierający wyróżniające ich cechy psychologiczne i fizyczne, jak również przeświadczenia odnośnie domniemyanych zachowań i postaw danej grupy¹⁰³, np. „Romowie kradną”, a „Polacy i Rosjanie piją”.

Światopogląd – to względnie stały zespół sądów (często wartościujących), przekonań i opinii na temat otaczającego świata, czerpanych z rozmaitych dziedzin, głównie z nauki, sztuki, religii i filozofii.

¹⁰¹ Podstawowe informacje o równym traktowaniu, Kancelaria Prezesa Rady Ministrów, pobrano 21.04.2018 z: https://www.spoleczenstwoobywatelskie.gov.pl/sites/default/files/podstawowe_informacje_o_rownym_traktowaniu.pdf.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ K. Białek i in., dz. cyt.

Transfobia – to nieuzasadniony lęk lub oparta na uprzedzeniach niechęć wobec osób transpłciowych.

Transpłciowość – termin używany na określenie całego spektrum osób wykraczających poza esencjalistycznie rozumiane kategorie tożsamości płciowej, nieidentyfikujących się (choć w różnym stopniu i w różny sposób) z przypisaną im w momencie urodzenia płcią biologiczną i/lub związaną z nią płcią kulturową.

Transkobieta (m/k, ang. MTF) – osoba transpłciowa, która urodziła się z ciałem uznawanym za biologicznie męskie i przyjmuje kobiecą tożsamość, często też podejmując kroki w kierunku skorygowania swojego ciała i/lub tożsamości prawnej.

Transmężczyzna (k/m, ang. FTM) – osoba transpłciowa, która urodziła się z ciałem uznawanym za biologicznie kobiece i przyjmuje męską tożsamość, często też podejmując kroki w kierunku skorygowania swojego ciała i/lub tożsamości prawnej.

Uchodźca – to osoba, która z tytułu uzasadnionej obawy przed prześladowaniem z powodu rasy, narodowości, religii, poglądów politycznych lub przynależności do określonej grupy społecznej przebywa poza terytorium swojego państwa, i która zarazem nie chce lub nie może korzystać z ochrony tego państwa (definicja z Konwencji genewskiej o statusie uchodźców [1951])¹⁰⁴.

Uprzedzenie – to tendencyjna i uogólniona ocena jednostek lub grup, oparta na ich rzeczywistych lub wyobrażonych właściwościach czy cechach. Istotnym składnikiem uprzedzenia jest komponent emocjonalny (czyli odczuwanie strachu i/lub złości wobec osób tylko na podstawie ich przynależności do danej grupy), który często motywuje do agresji i działań dyskryminujących¹⁰⁵. Przykładem może być postrzeganie osoby pochodzenia romskiego jako potencjalnego złodzieja.

Wykluczenie społeczne – jedna z form marginalizacji społecznej, która oznacza sytuację ograniczenia lub całkowitej niemożności udziału w wielu

¹⁰⁴ *Recommendations on Statistics of International Migration*, dz. cyt.

¹⁰⁵ M. Środa i in., *Antydyskryminacja, pakiet edukacyjny*, Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, Warszawa 2005, s. 128.

obszarach życia społecznego. Wykluczeniem społecznym mogą być zagrożeni obcokrajowcy poszukujący w Polsce schronienia, którym bariery kulturowe oraz psychologiczne (np. brak znajomości lokalnego języka, trauma wojenna), jak i społeczno-zawodowe (np. niskie kwalifikacje) uniemożliwiają funkcjonowanie w życiu danego społeczeństwa¹⁰⁶.

Włączenie społeczne (inkluzja) - oznacza proces likwidacji przeszkód i różnego typu barier społecznych niepozwalających na funkcjonowanie jednostek bądź grup w szerszej rzeczywistości¹⁰⁷.

¹⁰⁶ W. Klaus i J. Frelak, (red.)
*Metodologia
przygotowania bazy danych
do identyfikacji zdarzeń
o charakterze
dyskryminacyjnym,
ksenofobicznym
czy rasistowskim*,
Instytut Spraw Publicznych
i Stowarzyszenie Interwencji
Prawnej, Warszawa 2010.

¹⁰⁷ *Model Integracji
Imigrantów*, dz. cyt.